

תוכן עניינים

2.....	מבוא
3.....	פרק 1 : רקע מקדים - ריכוזיות
8.....	פרק 2 : ריכוזיות במשק הבנקאות בישראל – טענות ונתונים
13.....	פרק 3 : חקיקה
25.....	סיכום
26.....	ביבליוגרפיה

במרוצת השנים התפתחה רמת ריכוזיות (מספר מצומצם של חברות השולטות בענף כלכלי מסוים) גבוהה במיוחד בענף הבנקאות בישראל, ורמה זו נחשבת לאחת הגבוהות במערב, כאשר חמישה בנקים בלבד שולטים על יותר מ-95% מכלל ענף הבנקאות בישראל (OECD, 2016). (p. 88) השפעת הריכוזיות בענף הבנקאות, מטיבה במיוחד עם הבנקים שנהנים מרווחים עצומים בכל שנה. למשל היקף הרווחים הנקיים המשותפים של שלושת הבנקים הגדולים בישראל – הפועלים, לאומי ודיסקונט, נאמדו ביותר מ-7.5 מיליארד ₪ בשנת 2018 והיקף שווי הנכסים המשותפים שלהם נאמדו ביותר מ-1.1 טריליון ₪ (בנק דיסקונט, 2019, ע' 11; בנק הפועלים, 2019, עמ' 15-16; בנק לאומי, 2019, ע' 9).

מאידך, השפעת הריכוזיות על הצרכן בישראל הינה עצומה שכן הריכוזיות בענף הבנקאי יוצרת מחירי צרכן גבוהים בדגש על ריביות ועמלות בנקאיות, הגבלת מתן אשראי והלוואות ליזמים קטנים, והגבלת הצמיחה במשק (בנק ישראל, 2007, ע' 15; 2012, עמ' 12, 39-40). לדוגמה היקף ההוצאות השנתיות על חשבון בנק פרטי בישראל בשנת 2007¹ נאמד בשנה ב-78 יורו, לעומת 45 יורו בממוצע בקרב מדינות המערב (בנק ישראל, 2007, ע' 15). בנק ישראל מודע לרמת הריכוזיות בענף הבנקאות, אך הוא איננו ממהר לקדם תחרות באמתלה של שמירה על יציבות המשק הפיננסי בישראל (גל-נור וטבת, 2019, ע' 101).

במדינת ישראל ישנם חוקים המאפשרים לקדם את התחרותיות בענף הבנקאות במדינה, ניתן לזהות למשל בין היתר את החוק לקידום התחרות ולצמצום הריכוזיות, התשע"ד-2013 שמאפשר לפצל חברות ריכוזיות במשק; או חוק התחרות הכלכלית, תשמ"ח-1988 - הוראות מיוחדות לעניין קבוצת ריכוז בתחום הבנקאות ובתחום הביטוח (תיקון מס' 12) תשע"א-2011, המאפשר לנגיד המדינה והממונה על ההגבלים העסקיים בישראל לפרק את הריכוזיות הבנקים. חרף החוקים האמורים, המדינה טרם הובילה לפירוק הריכוזיות במשק הבנקאות.

שאלת המחקר: מהן הדילמות המוסריות והעסקיות בריכוזיות הבנקים? דגש המחקר הוא בבחינת השפעת החוק על רמת הריכוזיות. לצורך מתן מענה על שאלת המחקר, העבודה תחולק לשלושה פרקים מרכזיים: פרק ראשון הינו רקע מקדים על ריכוזיות – הפרק יספק הגדרות, יתרונות וחסרונות כלפי תופעת הריכוזיות במשק בכללי ובבנקים בפרט; פרק שני - ריכוזיות במשק הבנקאות בישראל. בפרק זה יוצגו טענות ונתונים אודות הריכוזיות בענף הבנקאות בישראל; פרק שלישי – חקיקה. הפרק יציג את החוקים למניעת הריכוזיות והאתגרים ביישום החוקים. סיכום ועמדות אישיות יוצגו בסוף העבודה.

¹ ישנו קושי לזהות נתונים עדכניים יותר בנושא השוואת עמלות בין בנקים בישראל לבין בנקים במדינות ה-OECD. המחקר המקיף והגדול שבוצע במדינות ה-OECD ובנק ישראל אודות השוואת רווחים ועמלות בקרב המדינות המערביות בוצע על השנים 2000-2009. הסבר נרחב על אופן איסוף הנתונים יוצג בפרק 2 בסעיף רווחי הריביות והעמלות של בנקים.

פרק 1: רקע מקדים - ריכוזיות

פרק זה הינו פרק תיאורטי והסברתי. תפקידו של הפרק הוא לבסס הבנה מקדימה לעבודה אודות הריכוזיות באופן כללי והמערכת הבנקאית בישראל בפרט, ובכך להבין מאוחר יותר את אופן הפעילות של הבנקים בישראל. הפרק יציג תחילה את ההגדרות לריכוזיות/מונופול, יתרונות הריכוזיות ומול החסרונות, סקירה אודות הבנקים בישראל כדוגמת הקמתם, רווחיהם ונתונים נוספים, ובחינת טענות בנוגע לריכוזיות הבנקים במשק הישראלי.

הגדרת ריכוזיות ומונופול

ההגדרה המופשטת של מונופול היא מוכר יחיד בשוק. במצב זה ישנה רק פירמה אחת ויחידה בשוק שמייצרת ומוכרת מוצר או שירות מסוים ובשוק אין תחליף אפקטיבי אחר למוצר או השירות האמור. במצב של מונופול אין כניסה של שחקנים חדשים לשוק מפאת האיסור הרגולטורי לכך. הרגולציה לכך יכולה להיות במגוון צורות כמו איסור של המדינה על כניסה של מתחרים או שמירה על פטנט מסוים לאורך מספר שנים קבועות. מתוך כך ניתן להבין כי מונופול בשוק יכול להתקיים ללא סוף כול עוד הרגולציה מאפשרת זאת. לדוגמה גם בפטנטים ניתן להאריך ולשמור את זיכיון הפטנט לאורך תקופות ממושכות בהתאם לחוקי הפטנטים (גולדשטיין, ותבור, 2012, עמ' 17-18).

ההגדרה של ריכוזיות במשק מתחלקת לשני ממדים: "ריכוזיות בשוק ספציפי" ומתוך כך ריכוזיות מוגדרת כמצב שבו קיים מספר קטן של מתחרים בשוק מסוים, למשל שוק החלב, הבנקאות, הבנייה, וכדומה; ואילו הגדרה שנייה הינה "ריכוזיות כללית במשק" שבה חלק משמעותי מכלל פעילות המשק נעשה על-ידי מספר שחקנים מצומצמים. בדומה למושג מונופול, הריכוזיות נובעת מהיעדר תחרות ומרגולציות שונות המונעות כניסה נוספת של מתחרים. השוק עצמו איננו מאופיין בשחקן יחיד אלא במספר מצומצם מאוד של שחקנים (אייל, 2013, עמ' 46-47).

לשוק ריכוזי או מונופוליסטי ישנם מספר יתרונות וחסרונות. ראשית ניתן לזהות מספר יתרונות כגון יציבות שירות או מוצר בשוק, שכן אין חדירה של חברות נוספות המקטינות רווחיות התאגידים ובכך מסכנות את קיומן. מתוך כך שירות או מוצר מסוים נותרים קבועים באספקתם; ב. מונופול עשוי להבטיח פיתוח טכנולוגי נחוץ. למשל כאשר מובטח לחברת תרופות שוק בלעדי על פיתוח תרופה מסוימת, הרי שחברת התרופות עשויה לראות בכך יתרון ולעסוק בפיתוח טכנולוגי יקר; ג. מונופול או תאגידים בשוק ריכוזי המבוססים כבר במשק המקומי, יכולים לצאת למכרזים חיצוניים בעולם ולהציג פעילות ומיומנות במכרז שאין לארגונים אחרים. יציאה למכרזים בינלאומיים מגדילה את הרווח של המונופול והכנסות ממיסים למדינה; ד. מונופולים ושווקים ריכוזיים מחייבים לעיתים על-פי חוק לספק שירותים ומוצרים בסיסיים לכל התושבים מפאת היעדר מתחרים. זאת אומרת כי גם תושבים חלשים